

HACI ZAĞANOS'UN ELÇİLİK RAPORU

GÜMEÇ KARAMUK

Faik Reşit Unat'ın, Bekir Sıtkı Baykal tarafından tamamlanıp yayımlanan "Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri"nden¹ yıllar önce yararlanırken, "bugün için, kendisini malûm olan en eski bir [Osmanlı] *Sefaret raporu* olarak kabul"² edilen ve 1462 yılı öncesine ait görülen bir belgenin tanıtımındaki çelişkilerden hareketle, o belgeyi incelemiş ve tarihini Nisan 1495 olarak açıklamakla en az otuzüç yıl ileriye kaydıran sonucu doktora tezimin ikinci eki olarak sunmuştum³. Unat'ın kitabının iki yıl önce çıkan ikinci baskısının bir tıpkıbasım olması, beni söz konusu araştırmamı Türkçe olarak takdim etmeye yöneltti.

*Raporun transkripsiyonu**

Dergâh-ı âlâya ve bârigâh-ı âlâya arz-ı bende ki budur ki Cemaziyelâ-hirün ikinci gününde Budin'e geldük ve Budin'de on gün tevakkuf itdürdiler ve biz Budin'de iken şöyle haber geldi ki Freñçe kıralının dahi elçisi geliyor deyu haber geldi imdi on günden sonra kıraldan âdem geldi bizi göçürüp kırala aldı gitdi ve Cemaziyelâhirün on sezikinci gününde Beç/Peç⁴ nam şehre iletdiler ki anda kıral mütemekkin idi ve kırala buluşuldi emr olunan maslahat şöyleşildi söylenilen maslahata ziyade nizâ' eylediler ve cevâbları bu oldu ki âdemümüz ile cemî' maslahatımızı tezkire idüp Devletlü Hünkâra gönderüpdürüz ve âdemümüz iletdüğü tezkireyü cemî'sini kabul eylemişler sen ne nizâ' eylersin deyu cevâb eylediler ahîr âdemisi ile muvacehe eylediler ve şöyleşdirdiler ve âdemisine sordılar ki sana virdügümüz tezkireyü neyledün cevâb virdi eyitdi ki bir suretini Devlet Âsitanesinde alıkodılar ve bir sureti işbudur ki elimdedür deyu cevâb virdi ve bu tezkirede ne ki varsa Dev-

¹ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, tamaml. yay. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1968, *1987 (TTK Yay. VII/8).

² *Ayn.*, s. 43.

³ Gümeç Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis Gosandschaftsbericht als Zeugnis des osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära unter Selim III.*, Bern, Frankfurt/M. 1975 (Geist und Werk der Zeiten 44).

* Transkripsiyonun hazırlanışında yardımlarını esirgemeyen genç meslekdaşlarım M. Hulûsi Lekesiz ile Fahri Unan'a teşekkürü bir borç bilirim.

⁴ Sözcüğün eksik yazılmış olmasından dolayı her iki biçimde de okunabilir.

letlü Hünkâr ve paşalar kabul eylediler deyu cevâb virdi ekserî nizâ' mâbeynde olan kişiler için olundu ve on yedi gün tamam bu nizâ' olundu ahîr Freñçe kiralı la'inün elçisi yakîn geldi aşikâre o kenarlarda⁵ ulûfeci dahi çağırıldı imdi gördüm ki bunların niyyeti hayre degül zaruri musâlahâ idüp kırala kendü mezhebince mübarek Receb ayınınun beşinci gününde yemîn itdirdüm ve ahdname aldum ve bazı kazıyyeye altı aya mevkuf konuldu ve dahi Venedik ili kenarları⁶ harekât üzredür şöyle istimâ' olunur ki Freñçe'ye muâ'venet için iki yüz bin flori ödünç adıyla virmişler ve yüz otuz pâ're gemi irü ve ufak kirâyle dutuvirmişler bu haber bunda tamam münteşir olmuşdur mezkûr kıral dahi Devlet Eşigine elçi gönderdi ve elçi dahi istifsâr olunursa Devlet ile Arnavud'a gitdügümüz vakt gelen elçinün ulu karındışdır Çopurlı İmir'dür ve maslahat tamam oldukdan sonra kıral İstol Beligradı dimek ile ma'rûf kal'aya gitdi ki ölen kırallar anda yaturalar imiş ve Freñçe elçisi ile anda buluşdılar ve andan kalkup mübarek Receb ayınınun on yedinci gününde Budin'e vardı kıral ve Freñçe elçisini bile alup vardı ve kâfirin paskalyesinden sonra cemî' Engürüs banları Budin'de derilseler gerek o dirnege Freñçe'nin elçisi dursa gerek o dirnikte ana cevâb olur ve kıral Beç/Peç'den⁷ kalkıcak fakîri Sigedin nam şehre gönderdi ve bizim ile gelicek elçiyü bile alup gitdi ta kaydın görüp Sigedin'de bize gelüp buluşa ve Sigedin iki yol ağzıdır Semendre'nün ve Eflak'un dahi yol ağzıdır elçi gelicek kıral ne yerden ısmarladıysa inşâ'allah andan çıkıla fakire ne haber olursa önürdi bildüresin deyu emr olunmuş idi imtisâlen li'l emri'l-âli sâbık hersek Lorens kazıyyesin bir def'a bildürmüş idük banlar ittifak idüp kıral ile barışdurdılar ve ol dahi gelüp kıralun elin öpdü ve Hırvat ilini Matyaş kıral oğluna virdiler ve İzvornik tuzlasına

⁵ Sözcük gerçekten "nun" ن ile yazılmışsa ve "kenarlarda" ifade ediyorsa, bu çeviri doğrudur; ancak üstünlük yazılmış bir "fe" ف söz konusuysa, "küffarlar da" olması ve cümle de şöyle okunması gerekir: "Aşikâre o küffarlar da ulûfeci dahi çağırıldı". Bk. dn. 6.

⁶ Burada da sözcük "nun" ile yazılmış görünüyor (bk. dn. 5) ve "kenarları" okunuyor. "Çevre", "kıyı" gibi düşünülebilecek karşılıklarla ait olduğu cümleye tuhaf bir anlam kazandırır da, bu sözcüğün kastedilmiş olduğunu kabul ediyorum, çünkü gerektiği yerde "fe" okunaklı yazılmış. Gerçi "ve dahi Venedik ili küffarları harekât üzredür" cümlesi daha anlamlı olurdu, ancak bu defa da zaten çoğul biçimde yer alan bir sözcüğe gereksiz bir çoğul ekinin katılması gibi, pek ender de olmayan bir hatayla karşı karşıya olurduk. Bu gramer hatası, "küffarları" olamayacağını kabul etmeye elbette yetmez ve Hacı Zağanos'un kâtibinden de beklenebilir, çünkü raporun giriş cümlesi başlı başına bir üslup, bir yazım ve bir gramer hatası içeriyor. Yazmanın ilk cümlesi ("Dergâh-ı 'âlâya ve bârigâh-ı â'lâya arz-ı bende ki³ budur ki") aslında "Dergâh-ı 'vâlâya ve bârigâh-ı â'lâya ["ayn" ile] arz-ı bendeği³ budur ki" olmalıydı. Bundan dolayı "küffarları" sadece gramer kıstaslarıyla yok farzedilemez, ama yazılış biçimine dayanarak, gerçekten de "kenarları" kastedildiğini tahmin ediyorum.

⁷ Krş. yuk. dn. 4.

segirden kâfiri kiral dutup cemî' rızkını ve kal'alarını aldı ve kendüyi habs itdürdi Baki ferman Dergâh-ı Muallânundur.

Bende el-fakîr
Hacı Zağanos

Raporun tarihlendirilmesi

F.R. Unat'ın, "Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri" adlı kitabında, tarihsiz üç ayrı elçilik raporu ile birlikte sözünü ettiği ve bir özetini vererek tarihini tayin ettiği tarihsiz Hacı Zağanos raporu, Topkapı Sarayı Arşivinde E 8568 sayıda kayıtlı bulunmaktadır. Bu raporun incelenmesi, Osmanlı Elçilik kurumunun gelişmesini de dikkate alan bir tez çerçevesi içinde, iki bakımdan haklı bir girişim olarak görülüyor. Birincisi, bu rapor, Unat'ın eseri B.S. Baykal tarafından yayımlandığından beri, Osmanlı diplomasisinin bugüne kadar bulunmuş en eski yazılı belgesi sayılmaktadır. Bu görüş gerçi, yukarda da işaret edildiği gibi⁸, belli ki dayanaksız, yine de, bildiğim karadıyla, henüz eleştirilmemiştir. İkincisi, Osmanlı devletinin yükselme devrine ait olan bu rapor, şimdiye kadar bulunanların en eskisi olsun veya olmasın, Osmanlı elçilik kurumunun kökeni hakkında yol gösterici tasavvurları mümkün kılan bir belgedir ki bu, birince gerekçeyle ilkece yakınlığı bulunmayan bir araştırma nedenidir.

Unat, diğer üç rapor gibi, bu raporu da özetleyerek açıklamıştır:

"Hacı Zağanos imzasını taşıyan bu vesikadan, Nemçe Kırallı nezdine Sefaretle gönderilen bu zatın 'Budin'e, oradan da Viyana'ya gidip Kıralla görüştüğünü, musalâhayı maalyemîn kabul ettirdiğini, Venedik'in Fransa'ya muavenet için akça ve gemi verdiğini....' öğrenmekteyiz. Bu raporda ismi geçen İmparator tarafından oğliyle birlikte kendisine Hırvatistan'ın verildiği bahse mevzu olan Matyas Kırallı³ Sefaretin zamanını az çok bir sarahatle tayin etmekte ve Fatih Mehmet devrine ait bulunduğunu göstermektedir. Elçinin meşhur Zağanos Paşa⁹ olup olmadığını tes-

⁸ Karamuk, s. 122 v.d.

⁹ II. Mahmed'in eniştesi ve kısa bir süre de kayınpederi olan Vezir Zağanos Paşa hk. bk. Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 10 c., Pesth 1827-35, I, s. 532; Resimli, Haritalı, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, yay. S.R. İskit, Z. Orgun v.b., 6 c., İstanbul 1957-63, I, s. 468; Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit - Wellenstürmer einer Zeitenwende*, München 1953, passim; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4 c., İstanbul 1947-55, I, s. 238.

bite medar olacak başkaca bir kayda rastlanmamakla beraber bahsı geçen devrin ricalinden bu adda başka biri olduğu anlaşılınca kadar Fâtih'in [k]endisine zaman zaman itimat beslediğini gördüğümüz bu zatı Sefaretle de tavzif ettiğini; Z a ğ a n o s 1462 da ölmüş olduğuna göre eğer gönderilen Z a ğ a n o s , işaret edilen kimse ise tabii sefaret tarihinin de daha önce olması icab eylediğini kabul lâzım gelir.

3) M a t h i a s C o r v i n (1443-1490), 1548 de tahta geçti.¹⁰

Diğer taraftan, kitabın ikinci kısmını kaleme almış olan yayımcı, Baykal¹¹, Unat tarafından kitabın sonuna eklenmiş olan elçiler listesinde, 1443 yılında, Macaristan'a "Kral Hunyad"¹² nezdine gönderilmiş bir elçilik heyeti göstermektedir¹³. Burada elçinin adı yerine soru işareti konmuş, buna ait dipnotunda da Baykal "Topkapı Sarayı arşivinde E. 8568 numarada kayıtlı ve Hacı Zağanos imzalı tarihsiz bir vesika muhteviyatı itibariyle bu sefaretle alâkadar görünmektedir"¹⁴ demiş. Söz konusu belge, bu sefer de II. Murad zamanına kadar geçmişe götürülmüştür. Fakat ne Murad ne de Mehmed Viyana'da bir barış yapmışlardır. Unat ile Baykal'ın raporun tarihine değgin savları çelişkilik göstermektedir, çünkü Unat'ın raporda işaret ettiği kişilerin hepsi, daha belgeyi incelemeyen de göze çarpacağı gibi, Murad yahut Mehmed'in çağdaşları değildir. Muhtemel elçi olabileceği ileri sürülen vezir Zağanos Paşa — ki hiç bir yerde "Hacı" diye anılmamakta — Mathias Corvinus'un 2 Nisan 1473'te tek evlâdı olarak dünyaya gelmiş bulunan gayri meşru oğlundan söz edemez¹⁵, çünkü Unat'ın belirttiği gibi, Zağanos Paşa 1462 yılında ölmüştür¹⁶. Johannes Corvinus'un, bu raporun zaman sınırlarını oluşturan ve bunun sonucu olarak raporu yazanın Zağanos Paşa olması ihti-

¹⁰ Unat, s. 43 v.d.

¹¹ Baykal'ın Önsözünü göre, Unat, s. VI.

¹² *Johann Hunyady kral değil, devlet naibi idi.* Bk. Antonius Bonfinius, *Des Allermechtigsten Königreichs inn Ungern wahrhaftige Chronik...*, Basel 1545, s. 342 (Hunyady'ye devamlı "Johann Corvin" demektedir); Wilhelm Fraknoi, *Mathias Corvinus, König von Ungarn 1458-1490*, Freiburg im Breisgau 1891, s. 5 v. dd.

¹³ Unat, s. 221. Bu, Hunyady'nin Osmanlılar karşısındaki zaferi üzerine, barış görüşmeleri yapmak için Segedin'e giden Osmanlı elçilik heyetidir. Krş. *MOT*, I, s. 312.

¹⁴ Unat, a.y., dn. 1.

¹⁵ Fraknoi, s. 234.

¹⁶ Yine bunun gibi, "Kral Mathias'ın oğlu" ifadesi de "Kral Mathias'ın muhtemel halefi" yahut "Kral Mathias'ın soyundan gelecekler" biçiminde de yorumlanamaz, çünkü III. Friedrich, ancak Zağanos Paşanın görmüş olamayacağı Wiener Neustadt Barışında (24.7.1463) Mathias'ın miras hakkına sahip ardıllarına ömür boyu krallık hakkı tanımıştır. Bk. Babinger, s. 249.

malini kesinlikle ortadan kaldıran doğum ve ölüm tarihlerinin (1473-1504) pratik tanıklığı bir yana, özellikle İstanbul'un fethinden sonra her tarafta tanınan bu ünlü kişinin bir diplomatik görevinin, çağdaş kaynaklara dayanan, yani bilgileri ilk elden edinen sonraki eserlerde, bu olayda olduğu gibi, böylesine üstünkörü ve adı anılmadan geçirilmiş olabileceği ihtimali her halde biraz düşündürücü olsa gerektir.

Bu gibi uyuşmazlıklar, söz konusu belgenin dolaysız olarak incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu inceleme esnasında, bir yer adının hem Beç hem de Peç okunacak biçimde bir imlâ ile yazılmış olmasının, ister istemez Viyana (Beç) ile Peç/Peçoy şehirlerinin karıştırılmasına yol açtığı ve bir yerde de Unat'ın, metni yanlış anladığı ortaya çıkmıştır. Osmanlıların Macarca "Bécs"ten aldıkları "Beç" sözcüğü, Türkçe'de Tanzimat devrine kadar Viyana'nın adı olarak kullanılmıştır. "Peç" ise Macarca "Pécs" in karşılığıdır, yani Beşkilise'dir. Unat'ın düştüğü hata da, "oğliyle birlikte kendisine [Mathias'a] Hırvatistan'ın verildiği"nin geçtiği yerdir. Devlet hukukunca kendi krallığında bulunan bir arazinin "Matyas Kıral"a verilmesi tasavvuru, her halde biraz yanıltıcı olsa gerektir. Hacı Zağanos, Hırvatistan'ın ikisine birden, yani babaya ve oğula, verilmiş olduğunu yazmamakta, sadece "Kral Mathias'ın oğluna", kendi ifadesiyle "Matyaş kıral oğluna" demektedir. Bu tipik tamamlamada kralın adının zikredilmesiyle oluşan ifade, oğlu söz konusu olan kralın halen tahtta bulunan hükümdar olmadığı ve bundan dolayı adıyla zikredilmesi gerektiği haberini içermektedir, çünkü buna karşılık raporda, Hacı Zağanos'un bulunduğu kral, baştan beri, bir isim belirtilmeksizin sadece "kıral" diye anılmıştır. Bu da şunu gösterir ki, "kıral" ile "Matyaş kıral" aynı kişi değildir. Ortada tek başına bu ipucu bulunsaydı ve — yararlı da olsa — sadece böylesi lisanî düşüncelerle yetinmek zorunda kalınsaydı, halen tahtta olan hükümdar bakımından bütün şüpheler elbette giderilemezdi. Ama elçilik raporunda "kral Mathias"ın artık hükümdar bulunmadığı hakkındaki tahminimizi ancak güçlendirebilecek apaçık bilgiler vardır. Böylece, yukarda Johannes Corvinus'un hayat süresinden çıkarılmış olan zaman sınırlaması daha da daraltılabilir, yani II. Bayezid'in saltanat dönemine giren 1490 ile 1504 arasındaki yıllara düşürülebilir. Elçinin ortaya koyduğu bütün akla gelen ipuçları belli başlı konu çerçevelerine göre ele alınırsa, tarih tespitinde bundan sonraki işleyiş biçimi daha da belirginleşir. Bunu yaparken de olaylar, Hacı Zağanos'un zaman konumundan hareketle gözden geçirilecektir.

- 1) Hacı Zağanos, 2 Cemaziyelâhırde Budin'e gelmiş, orada on gün kalmış ve sonra da "kralın" gönderdiği bir memur eşliğinde "kral"ın ya-

nına, Beç veya Peç'e varmıştır. Malûm mesele görüşülmüş, bu görüşmelerde yerliler çok serkeş davranmışlar ve istediklerini bir elçi ile, yazılı olarak, Sultana arzettiklerini ve tezkerelerinin Hünkâr ve Divan tarafından eksiksiz olarak kabul edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Bu da ilgili elçi tarafından, Hacı Zağanos ile yüzleştirilmesinde, doğrulanmıştır. Tartışma, özellikle hâlâ iki devlet arasında bulunan kişiler yüzünden olmuş ve on yedi gün sürmüştür. Hacı Zağanos, süvari birliklerinin seferber edildiğini duymuştur. Bundan dolayı çabuk davranmak zorunda kalmış ve 5 Recepte acele "kral" ile — ona İncil üzerine yemin ettirerek — barış yapmış, bazı sorunların çözümlenmesi için de altı aylık bir süre tanımıştır.

- 2) Hacı Zağanos daha Budin'deyken, bir Fransız elçisinin yaklaşmakta olduğu haberi gelmiştir; bu elçi nitekim Hacı Zağanos ile kral arasındaki görüşmeler sırasında Macaristan'a varmıştır. Barış antlaşması yapıldıktan sonra kral Beç veya Peç'ten ayrılmış ve İstolnibelgrad'a gitmiş, orada Fransız elçisiyle buluşmuş ve onunla birlikte 17 Recepte Budin'e ulaşmıştır. Paskalya yortusundan sonra Budin'de bütün Macar banları bir toplantı yapacaklar; bu toplantıya Fransız elçisi de katılacak, ve kendisine bu toplantı sonunda cevap verilecektir. Venedik sefer hazırlıklarındadır ve ortalıkta dolaşan söylentilere göre, Fransızlar Venedik'ten gemi ve para yardımı almışlardır. Kral az önce İstanbul'a bir elçi göndermiştir ki ondan da bu söylentiler hakkında daha etraflı bilgi alınabilir. Bu elçi, vaktiyle Arnavutluk seferinden sonra Sultana gönderilmiş olan elçinin ağabeyidir ve adı da "Çopurlu İmir"dir.
- 3) Raporu yazdığı sırada Segedin'de, ülkeyi birlikte terketmek üzere kralın tayin edeceği memuru beklemekte olan Hacı Zağanos, duyacağı haberleri derhal İstanbul'a bildirmesi hususunda aldığı emre uyararak, önceden bildirmiş olduğu "sabık hersek Lorens" olayını hatırlatmakta ve yeni haber olarak da, bütün banların birleşip "hersek Lorens"i kral ile barıştırdıklarını ve "hersek Lorens"ın kralın elini öptüğünü ekliyor. Zvornik Tuzlasına kaçan "kâfir"i ise kral tutuklattırılmış ve bütün mallarına el koydurmuş. Hırvatistan da kral Mathias'ın oğluna verilmiş.

Raporda verilen tarihler, çeşitli yerler arasındaki yolculuk süreleri bakımından inandırıcıdır; hele de bir durumda iki tarih arasında geçen zaman süresi tutarlı biçimde verilmiştir; bunlar da şu üç açıklamadır: Beç/Peç'te görüşmelerin başlamış olduğu 18 Cemaziyelâhir, on yedi günlük müzakere

süresi ve barışın yapıldığı 5 Recep tarihi. Cemaziyelâhir ayının yirmi dokuz çektiği göz önünde tutulursa, başlangıç ve bitiş tarihleriyle on yedi günlük müzakere süresi birbirini tutmaktadır. Zaman bakımından bu inanılığa dayanarak, tarihî ortamı açıklamaya, bir tarih karşılaştırmasıyla girişilebilir. Hacı Zağanos'un geçmiş olarak zikrettiği son tarih, "kral"ın Fransız elçisiyle Budin'e vardığı 17 Receptir. Paskalya yortusundan ise henüz geleceğe ve toplantıda cevap bekleyen Fransız elçisinden ötürü de yakın bir geleceğe ait bir olay olarak söz etmektedir. Paskalya Pazarının yer alması gerektiği 22 Mart ile 25 Nisan arası zaman dilimi, Johannes Corvinus'un ömrü boyunca yalnız 1494 ile 1500 yılları arasında 17 Recepten sonra gelen haftalara uymaktadır; burada 1494 yılı da söz konusu olamaz, çünkü 1494 yılında 17 Recep 23 Nisana rastlamakta, Paskalya Pazarı ise 30 Martta geçmiş bulunmaktadır.

Arnavutluk seferinden söz edilirken kullanılan ifade, çok uzak olmayan bir geçmişe delâlet etmekte ve gerek Padişahın, hem de söz götürmez biçimde tahtta bulunan Padişahın, gerekse Hacı Zağanos'un sefere katılmış olduklarını göstermektedir. Bayezid'in Arnavutluk seferi 1492 yılında gerçekleşmiştir. O sırada II. Vladislav'ın, Martin Czobor adındaki bir elçisi Bayezit'in sarayında bulunmaktaydı, ki bu elçi 1513 yılında I. Selim'e gönderilmiş olan Martin Czobor'un kendisidir¹⁷. Macarlarla yapılmış mütarekeye rağmen sınır çatışmaları eksik olmuyordu. Bayezid'in saltanatu, büyük askerî operasyonlardan çok, sistemli Osmanlı akınlarıyla belirginleşen bir devirdir¹⁸. 1493 yılında, Bosna Sancak Beyi Yakub Bey kumandasındaki Osmanlı akıncıları böyle bir akından dönerken, Hırvatistan banı Emerich Derencsényi'nin birlikleri tarafından yolları kesilmiştir. Fakat Yakub Bey, bir orman şeridi yıktırarak kendine bir yol açmış ve Hırvat birliklerini 9 Eylül 1493'te Akdağ savaşında yenmiştir. Derencsényi'nin kardeşi ile oğlu idam edilmiş, kedisi ise Hırvat aristokrasisinin büyük bir bölümüyle tutsak edilerek İstanbul'a getiril-

¹⁷ Johann Christian von Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs*, yeni bsk., 5 c., Wien 1834, III/B, s. 30, 50, 161; Hammer, *GOR*, II, s. 390; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 5 c., Gotha 1908-13, II, s. 265, 321.

¹⁸ Gökbilgin tarafından Türkçe çevirisi yayımlanan Mathias Corvinus'un 1487-1489 yıllarında II. Bayezid'e gönderdiği mektuplarla 1503 tarihli Osmanlı-Macar sözleşmesinin Türkçe metni: Corvin Mathias (Matyas)ın Bayezid II.e mektupları v 1503 (909) Osmanlı-Macar muahedesinin Türkçe metni, *Belleten*, XXII, 87 (1958), s. 369-390. Yine II. Bayezid'in Mathias Corvinus'a mektubu: Georg Hazai (yay.), Eine türkische Urkunde zur Geschichte der ungarisch-türkischen Beziehungen im XV. Jh., *Ural-Altäische Jahrbücher*, XXXVI (1964), s. 336-339 (faks., transkr., Alm. çev.); Hazai mektubu 1486-1487 yıllarında yazılmış kabul etmektedir.

miştir¹⁹. 1494 yılında Bayezid'e Peter More adında bir elçi gönderilmiştir. Bu elçi, Vladislav adına tutsakların iadesini istemiş ve 1495 yılı başında Macaristan'a dönmüştür. 1495 Martının sonunda Vladislav Peç'te, Eflâk voyvodasının bir temsilcisi eşliğinde oraya gelmiş olan bir Osmanlı elçisiyle üç yıllık bir ateşkes imzalamıştır. Bütün tutsakların geri verilmesi, akınların durdurulması hususlarında anlaşmaya varılmış ve ateşkesin bitiminden önce üç aylık bir iptal veya uzatma süresi kararlaştırılmıştır²⁰. Vladislav, sözleşmenin imzalanmasından hemen sonra, onaylama işlemi için Martin Czobor'un ağabeyi Emerich Czobor'u İstanbul'a yollamış²¹, sonra da Budin'e hareket etmiş ve orada 9 Mayıs 1495'te toplanacak kurultay için 18 ve 26 Nisan tarihlerinde etrafa buyruklar göndermiştir²². 9 Eylül 1493 savaşını izleyen ve 1495 ilkbaharındaki sözleşmeye götüren bu barış müzakereleri, II. Bayezid'in icraatını konu eden önemli anonim Eski Osmanlı kroniği, "Menakıb-ı Sultan Bayezid Han b. Mehmed Han"da zikredilmektedir:

"Yılın Şevvâl ayında [1495'ten söz ediliyor, yani 25. VI.-23.VII] İslam Pa-dışahı canibinden Macaristan kralına bir elçi gitti, onunla buluştuktan sonra haber aldı ve geri döndü. Macaristan'dan da bir elçi geldi ve izzet

¹⁹ Anthoine Fabregues'in Papaya yazılmış ve yardım isteği dilekçesi niteliğinde bulunan 13.9.1493 tarihli mektubu, 9.9.1493 savaşından ve Drencsényi'nin tutsak edildiğinden söz etmektedir: Jean Molinet, *Chroniques*, yay. J.-A. Buchon (*Collection des Chroniques nationales françaises*), Paris 1828, IV, s. 406-408; krş. Engel, III/B, s. 58; Hammer, II, s. 305 v.dd.; Johann Wilhelm von Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, 7 c. ve 1 fihrl.cld., Hamburg-Gotha 1840-63, II, s. 504; Jorga, II, s. 266; *MOT*, II, s. 669 v.d. (Drencsényi'nin akıbeti hk.). Koçi Bey, Risalesinde Timar kanununun bozulmasından söz ederken, eski Sancakbeylerinin ve Beylerbeylerinin yeteneklerine değinmekte ve başka örnekler arasında Yakub Beyin bu zaferini de zikretmektedir: W.F.A. Behrmauer, Koğabeg's Abhandlung über den Verfall des osmanischen Staatsgebäudes seit Sultan Suleiman dem Grossen, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, XV, s. 272-332, s. 277. Bu savaş, II. Bayezid hakkındaki anonim Eski Osmanlı kroniğinde de anlatılmıştır: Hans Joachim Kissling (yay., çev.), Die altosmanische Chronik über Sultan Bâjezid II., *Grazer und Münchener Balkanologische Studien*, II, s. 128-166, München 1967, s. 148 v.dd. Macarların kumandanı ("kâfirlerin seraskeri") burada (s. 148) "Koca kelp" diye anılmıştır. Kissling, a.y., dn. 143, söz konusu kumandanın, belki de Jajce kalesi kumandanı L. Kanizsai olduğunu belirtiyor. Ben ise, Hırvastistan banı, Emerich Drencsényi'nin kastedildiğini kabul ediyorum.

²⁰ Engel, III/B, s. 75; Hammer, II, s. 308; Zinkeisen, II, s. 505 v.d.; Jorga, II, s. 267; Danişmend, I, s. 396; Gotthold Rhode, Ungarn vom Ende der Verbindung mit Polen bis zum Ende der Türkenherrschaft (1444-1699), *Handbuch der Europäischen Geschichte*, III (Stuttgart 1971), s. 1082. Sadece İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II (Ankara 1949), s. 205 ve *MOT*, II, s. 671, tespit edilen mütareke süresinin üç değil, otuz yıl olduğunu bildiriyorlar.

²¹ Engel, a.y.; Zinkeisen, II, s. 511.

²² Engel, a.y., kurultay toplantıları hk. s. 75 v.dd.

ve şerefle karşılandı. Üç yıllık bir barış yapıldı ve elçi ülkesine geri gönderildi”²³.

Elçilik tarihi doğru değildir; bundan önceki cümlede Cem'in ölümü 9.VI.1495'e kaydırılmış ve Kissling'in de işaret ettiği gibi²⁴, böylece hemen üç buçuk aylık bir gecikmeyle verilmiştir. Bu yanlışlığı karşısında Osmanlı elçisinin gönderilmesi de haklı olarak öne, yani 1495 ilkbaharına alınabilir; bu, barışın yapılması ve hele de Emerich Czobor'un misyonu göz önünde tutulduğunda, tek makul tarihlendirir.

Artık Hacı Zağanos'un raporunu aşağıdaki biçimde tarihî çerçevesine oturtuyorum:

- 1) Rapor, 1495 Nisan ayının üçüncü haftasında yazılmıştır. İmza sahibi, büyük bir olasılıkla II. Bayezid'in sarayındaki bir çavuştur. Bilindiği gibi, yükselme devirlerinde çavuşlar, diplomatik görevlerde kullanılmakta ve Padişahın maiyetinde sefere çıkmaktaydılar²⁵.
- 2) Hacı Zağanos, “kıral” II. Vladislav ile Peç'te bir ateşkes imzalayan ve müzakereler esnasında hükümdarının taleplerini içeren mektubu Bayezid'e götürüp az önce İstanbul'dan dönmüş bulunan Peter More ile yüzleştirilmiş olan Osmanlı elçisidir. Hacı Zağanos antlaşmanın imza tarihini, 1495 yılında 1 Nisana rastlayan 3 Recep olarak göstermiştir. Bilindiği gibi, Hıristiyan ve İslam takvimlerine göre tarihlerde tutmazlıklar olağan işlerdendir²⁶, böylece 5 Recep rahatlıkla Engel'deki “Mart sonu”na tekabül edebilir. Ayrılıklar ama sadece tarihlerde görülmemektedir; Bab-ı Âli ile Avrupa devletleri arasındaki antlaşmaların maddelerinde de uyuşmazlıklar bulunduğu, bilinen gerçeklerdendir²⁷; bundan dolayı yenileme veya bozma süresi olan müddet uyuşmazlığı, raporun içeriğindeki diğer uygunluklar ve gerçekte olanlar karşısında ağır basmaz.
- 3) İki devlet arasında olan ve Hacı Zağanos'un bildirdiğine göre, görüşmelerde büyük güçlükler çıkmasına sebep oluşturan kişiler, Vladislav'ın, Peter More aracılığıyla serbest bırakılmalarını istediği Dencsenyi ile öbür Hırvat soylularındır.

²³ Kissling'in Alm. çevirisinden alınmıştır (bk. *yuk.*, dn. 19), s. 153. Kerre içindeki açıklama benimdir.

²⁴ Kissling, *a.y.*, dn. 165.

²⁵ Karamuk, s. 112 v.d.

²⁶ *Ayn.*, s. XI.

²⁷ *Ayn.*, s. 10 v.d., 10. sayfanın 2. dn.

- 4) Hacı Zağanos'un zikrettiği Çopurlu kardeşlerin Martin ve Emerich Czobor oldukları besbellidir. Martin, gerçekten de Arnavutluk seferi sırasında ve ağabeyi Emerich — Hacı Zağanos'un yazdığı gibi İmir, Imre'nin Türkçeleştirilmiş biçimidir — de 1495 baharındaki antlaşmanın onaylanması için Bayezid nezdine gönderilmiştir. Bu kardeşlerin adlarına görevlendirmelerle ilgili olarak rastlanmaktadır²⁸.
- 5) Hacı Zağanos, kralın 17 Recepte Fransız elçisiyle Budin'e vardığını ve Paskalya yortusundan sonra bütün Macar banlarının katılmasıyla bir toplantı yapılacağını yazmaktadır. 1495 yılında 17 Recep, 13 Nisan'a rastlanmaktadır ve gerçekten de Paskalyadan önceye ait bir tarihtir. 1495 yılının Paskalya Pazarı 19 Nisandır ve Hacı Zağanos'un sözünü ettiği toplantı, yani kurultay, 9 Mayıs için ilân edilmiştir.
- 6) Osmanlılar aleyhine bir Venedik-Fransız işbirliği söylentilerinin aslı vardır. Gerçi VIII. Charles'a karşı yöneltilmiş olan Kutsal İttifakın Venedik'te imzalandığı günler söz konusudur. Ama bu 31 Mart 1495 ittifakı, Commynes'in hatıralarında kaydettiği gibi, ancak Palm Pazarında²⁹, yani 12 Nisan 1495'te ilân edilmiştir³⁰. Venedik'teki bu şenlikte, Bayezid'in, görevini henüz bitirmiş olan bir elçisi de hazır bulunmuştur ve gece Commynes ile gizlice, bir Fransız-Osmanlı yakınlaşmasının söz konusu edildiği, dört saatlik bir görüşme yapmıştır³¹. Hıristiyan Avrupa'nın Osmanlılara karşı savunulmasını da amaçlayan bağlaşmanın ilânından hem önce, hem de sonra, Charles'ın Napoli, Sicilya ve Kudüs'teki Anjou mirasını ele geçirmek gayesini güden İtalya seferine, Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi hazırlığına araç havası verilmiştir³². Venedik Docası, Commynes'e, ittifakın ken-

²⁸ Eudoxin de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Bucureşti 1876-, II/1, s. 16 v.d.; Engel, III/B, s. 61, 95, dn. **).

²⁹ Paskalyadan bir önceki Pazar.

³⁰ Philippe de Commynes, *Mémoires*, yay. Jos. Calmette, Paris 1925, III, s. 126, 131.

³¹ *Ayn.*, s. 132.

³² Molinet, V, s. 24 v.dd.; Commynes, III, s. 28, 44 v.dd., 106, 120 v.dd.; Heinrich Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, 2 c., Gotha 1920, II, s. 395 v.dd.; Josef Engel, Die internationalen Beziehungen von der Mitte des 15. Jahrhunderts bis ca. 1660: Von der Staatenanarchie zum Staatensystem, *Handbuch der Europäischen Geschichte*, III (Stuttgart 1971), s. 255 v.dd.; André Bourde ve E. Témime, Frankreich vom Ende des Hundertjährigen Krieges bis zum Beginn der Selbstherrschaft Ludwigs XIV. (1453-1661), *HdEG*, III, s. 741 v.d.; Heinrich Lutz, Italien vom Frieden von Lodi bis zum Spanischen Erbfolgekrieg, (1454-1700), *HdEG*, II, s. 864 v.d.

di kralına karşı yapılmadığını ve Charles'ın, Osmanlılara karşı hareket edeceği hususunda verdiği sözü tutması durumunda, bütün İtalya'dan yardım göreceğini de söylemiştir³³. Böylesi ifadeler, ihtiyatlı diplomatik taktikler olarak değerlendirilmeliyse de, yine de konuşmaların dışı doğru sürekli Padişaha karşı ortaklaşa bir hareket etrafında döndüğü ve Hacı Zağanos'un muhtemelen Venedik'teki Osmanlı elçisinden duymuş olacağı söylentileri beslediği gözden uzak tutulamaz. Commynes, Charles'ın Asti'den değişik yerlere birçok elçilik heyeti gönderdiğini söylemektedir³⁴. 1495 yılında Macaristan'a gönderilen bir Fransız elçilik heyetini sebepleriyle birlikte ortaya çıkarmak, özel bir araştırma konusu olabilir. VIII. Charles'ın, Kutsal İttifaka katılmış olan İmparator Maximilian ile zıtlığı, Fransa ile Macaristan arasında bir ilişkinin kurulmuş olabileceğini akla getiriyor. Bayezid'in Venedik'e karşı gerçi savaş niyeti beslediği — bu konuda Signoria en ayrıntılı bilgilere sahipti³⁵— fakat bunu Cem Sultan hayattayken eyleme çeviremediği de göz önünde tutulmalıdır. Cem, 1495 şubatının sonlarında, Napoli'nin zaptından üç gün sonra, VIII.Charles'ın muhafazasında³⁶ ölünce, artık Venedik-Osmanlı anlaşmazlığının önünde sonunda askerî bir çatışmayla patlak vereceğinden şüphe kalmamıştı. Bayezid nasıl Macar sınırında sükûnetin sağlama alınmış olmasını istemişe, Fransa da bir Macar-Osmanlı barışını ve değişik güçlerin bağlaşmaya karşı yöneltilmesini pekâlâ da uygun bulmuş olabilir. Budin'deki kurultaydan sonra bir cevap alacak olan Fransız elçisi, belki de bir Fransız-Macar ittifakı önerisiyle Vladislav'a gönderilmişti³⁷.

- 7) Hacı Zağanos en yeni haberleri — Hırvatistan'ın Johannes Corvinus'a verilmesi, "hersek Lorens" adında birinin kral ile barıştırılması ve bir "kâfir" in tutuklanması — "hersek Lorens" olayı hakkında bilgi verdiği daha önceki bir rapora atfen bildirmektedir. Osmanlı hükûmeti, Mathias Corvinus'un ölümünden sonra Macaristan'da, özellikle Corvin yanlılarıyla Jagellon yanlıları arasındaki taht kavgaları kargaşalığında

³³ Commynes, III, s. 121 v.d., 249.

³⁴ *Ayn.*, s. 46. Yay. J. Calmette, burada dn.5, Floransa, Ceneviz ve Roma'ya gönderilen heyetleri de göstermektedir.

³⁵ Commynes, III, s. 28.

³⁶ Charles ile Papa Alexander arasında Cem üzerine yapılan anlaşma için bk. Molinet, V, s. 28-30.

³⁷ Kretschmayr, II, s. 401, Charles'ın Kutsal İttifaka karşı İngiltere, İskoçya, Macaristan ve Portekiz ile bir karşı anlaşma tehdidinden söz ediyor.

ki güç israfından, Belgrad ile Zvornik ve Alacahisar sınır kalelerini zahmetsizce ele geçirmek için yararlanmayı denemiştir. Belgrad komutanı, Lorenz von Ujlaky, ki zengin soylu ailelerinden birinin torunu³⁸ ve Johannes Corvinus taraftarıydı³⁹, oralara Bey tayin edilebileceği vaadiyle, bu üç kaleyi Osmanlılara teslimine davet edilmiştir. Ujlaky'nin cevabı kesin biçimde olumsuz olmadığından, Bayezid 1492 baharında Belgrad'a doğru yola çıkmış, fakat Ujlaky'nin Belgrad komutanlığından alındığı haberi Sofya'da kendisine ulaşınca, Macaristan'a karşı harekettten vazgeçerek Arnavutluğa yönelmiştir⁴⁰. 1493 yılında Hırvatistan banlığını Emerich Derencsényi ile Johann Bóth'a bırakarak çekilmek zorunda kalmış olan Johannes Corvinus, 1495 başlarında yeniden aynı makama getirilmiştir⁴¹. Lorenz von Ujlaky, Johann Kis Horwath de Halapchich adında bir tarikat şövalyesi ile Vrana duahanı, Bartholomäus Berizlo de Grabovia, Osmanlılarla işbirliği etmekle suçlanmışlardır. Vladislav Kasımda Ujlaky'ye karşı mücadeleyi başlatmış ve saraylarını elinden almıştır. Birkaç haftalık çatışma ve Palatin ile adamlarının uzlaştırıcı aracılığı ile sürdürülen müzakerelerden sonra, Ujlaky 1495 Martında kral tarafından bağışlanmıştır. Ujlaky'nin, bağışlanması sırasında ihanetin ayartıcısı olarak gösterdiği Vrana duahanı ise zindana atılmış ve mal varlığına el konmuştur⁴². Hacı Zağanos'un ifadesine göre kral ile barıştırılan "hersek Lorens" in Lorenz von Ujlaky olduğunu kabul etmek hiç de yanlış değildir. "Kâfir" de nihayet Vrana duahanı olsa gerek. Burada bir de dil ile ilgili bir düşünce yararlı bir ipucu sağlamaktadır: Hacı Zağanos tek tek öteki kişileri "kâfir" diye anmamaktadır. Bu tabirin Osmanlılarda gayri müslim din adamları için ender olmayan kullanımına uygun olarak, burada söz konusu olanın, zindana atılan ve mallarına el konulan Vrana duahanı olacağı yolundaki açıklama akla yakın gelmektedir.

³⁸ Krş. J. Krcsmárik, "Bosnien" md., *Enzyklopädie des Islam*, yay. M.Th. Houtsma, T.W. Arnold v.b., 4 c., Leiden, Leipzig 1913-36, s. 788.

³⁹ Engel, III/B, s. 12. Vladislav'ın Macaristan kralı olarak taç giyme törenine (18.9.1490) Ujlaky katılmamıştır; krş. Engel, s. 23.

⁴⁰ Hammer, II. s. 302 v.dd.; Zinkeisen, II, s. 501 v.dd. (ancak Arnavutluk seferini bir Macar savaşıyla karıştırmaktadır); *MOT*, II, s. 665 v.d.

⁴¹ Engel, III/B, s. 56 v.d., 73.

⁴² *Ayn.*, s. 70 v.dd.

Bu belge son derece sade bir üslupla kaleme alınmıştır ve bugünkü Türkçe okuyanlar için, sonraki devirlerin klasik Yüksek Osmanlıcasından çok daha kolaydır. Üstelik birçok ayrıntıyı son derece veciz bir biçimde toplayan ve eğitilmemiş bir görevlinin demeç tarzı olması düşünölemeyen şaşırtıcı bir nesnellik arz etmektedir. Hacı Zağanos, yakalanacak önemliyi hemen farkedebilecek bir deneyim sergilemektedir. Bu mertebe, elçi yetiştirilmesinin bir sonucu olarak göz önünde tutulursa, Osmanlıların, elçilik işlerini çok erken, hem de en geç Balkanlara ayak bastıkları sırada kurumlaştırmış ve genel örgütleri içinde bir yere oturtmuş oldukları rahatlıkla kabul edilebilir.

